

INTERVIEW

John Blad – een interview met een bevlogen denker en doener in het herstelrecht

Rob Jagtenberg

Op 21 januari 2016 nam dr. John Blad afscheid als universitair hoofddocent strafrecht aan de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR). Jarenlang heeft John zich ingezet voor de *Restorative Justice*-beweging, in Nederland en daarbuiten. Ook was hij lange tijd hoofdredacteur van het Tijdschrift voor Herstelrecht, zusterperiodiek van TMD. Collega's, medestrijders en studenten eerden hem – terecht – met een fraai symposium: *Justice that brings out the good: the promise of restorative justice*.

Voor uw redacteur, generatiegenoot van de hoofdpersoon en eveneens al geruime tijd werkzaam aan de EUR, een interview dicht bij huis, letterlijk en figuurlijk, met veel dierbare, gemeenschappelijke herinneringen en natuurlijk de gedeelde belangstelling voor het grotere thema. Maar ook wanneer de hoofdpersoon het thema duidelijk van alle kanten doordacht heeft, blijft het logisch te beginnen bij zijn achtergrond.

Kun je iets over je achtergrond vertellen?

'Ik heb een eigenaardige ontwikkelingsgang doorgemaakt. Ik ben omstreeks 1972, 1973, begonnen als vormingswerker. De vakbonden hadden destijds bedongen dat werkende jongeren twee dagen per week, met doorbetaling van loon, gelegenheid moesten krijgen om onderwijs te volgen, onder de noemers "kennisontwikkeling" en "vorming".¹ Ik had een interne opleiding gevolgd om in die vormingspoot werkzaam te kunnen zijn. In die opleiding zat heel veel ontwikkelingspsychologie (Maslow c.s.), en theorie en praktijk van het inspelen op groepsdynamiek. Op dat gebied liggen dus mijn intellectuele wortels.

Die werkende jongeren liepen tegen allerlei onrecht aan, waartegen zij moeilijk konden strijden. Bij dubieuze ontslagen bijvoorbeeld werd wel stampij gemaakt, maar die jongeren bleken niet in staat effectief schriftelijk te reageren – wat in zulke situaties noodzakelijk is voor het veiligstellen van je werknemersrechten. In die tijd werd ook maatschappelijk breed gedebatteerd over de leemte in de rechtshulp, dus dacht ik: ik moet rechten gaan studeren en misschien advocaat worden. Ik herinner mij nog goed het eerste (avond)college in 1976 aan de Erasmus Universiteit, van professor Jack ter Heide. Die gaf bij de introductie van de afzonderlijke rechtsgebieden aan, dat het strafrecht (zeker in vergelijking met het perfect uitgewerkte privaatrecht) toch wel de meest grove vorm van recht belichaamt.

1 Later werd dit onder druk van werkgeverszijde teruggebracht naar één dag per week kort middelbaar beroepsonderwijs (KMBO) voor rekening van de jongere zelf.

Rob Jagtenberg

“Maar”, zo voegde hij eraan toe voor de volle collegezaal, “ik zeg u: over 50 jaar is het strafrecht opgeheven”. Enkele jaren later kreeg ik diezelfde boodschap te horen van prof. Louk Hulsman, de voorman van het abolitionisme, die vanuit zijn meer technocratische oriëntatie vond dat het strafrecht totaal niet functioneel is en daarom gewoon afgeschaft dient te worden. Tijdens mijn studie raakte ik echter gedesillusioneerd over wat advocaten nu eigenlijk kunnen doen, binnen het enge kader van bijstand aan individuele cliënten. Want de hele groep kansarmen in de samenleving wordt inmiddels door het recht op de plaats gehouden waar ze zit; dit was ook de conclusie vanuit de kritische rechtstheorie. Mijn plan voor de advocatuur heb ik dan ook laten varen en ingeruild voor de wetenschap. Wel heeft die periode in het vormingswerk mijn kijk op het recht enorm en blijvend bepaald; centraal staat voor mij steeds de vraag of het recht de mensen die erdoor geraakt worden echt helpt, echt emancipeert.

Vanaf mijn proefschrift (*Abolitionisme als strafrechtstheorie*, 1996) ben ik steeds meer gaan voortbouwen op het functionele rechtsdenken van Ter Heide, dat mijns inziens nog steeds bijzonder actueel is en teruggrijpt op de ontwikkelingspsychologie. Een kerngedachte daarbij is dat de straf, de sanctie, moet dienen om de vrijheid te *vergroten*, dat wil zeggen: de vrijheid je te ontplooiën, je eigen doelen in het leven te realiseren, zij het binnen het patroon van legitieme verwachtingen van anderen.’

*Ter Heide op zijn beurt was aangezet tot ontwikkeling van zijn gedachtegoed (o.a. in zijn proefschrift *Vrijheid – over de zin van de straf*, Leiden 1965) nadat een officier van justitie hem op zijn vraag hoe de officier de eigen functie zou omschrijven, uit de hoogte had geantwoord: ‘Het autocratisch ingrijpen in levend materiaal!’*

‘Ja, die uitspraak herinner ik mij ook nog goed. Voor mij is de benadering van het strafrecht wel meer in het teken van het marxistisch denken komen te staan. Want volledige ontplooiing lijkt toch slechts weggelegd voor diegenen die slimmer dan anderen voor zichzelf weten op te komen, daarbij lang niet altijd *law abiding* zijn, maar over zodanige compenserende vaardigheden, of status, beschikken dat zij toch uiterst succesvol zijn; zij zijn de winnaars.

Dat draagt er dan wel weer toe bij dat het strafrecht in onze samenleving vooral de zwakkeren treft die die compenserende vaardigheden of status niet bezitten. De cynische analyse luidt dan dat je door het strafrecht die onderliggende groep de kans op een gewone loopbaan en een stuk zelfrealisatie ontnemt, behalve dan in de criminele sfeer. Daardoor blijf je dus “last” van deze personen houden en houdt het strafrecht de structuur van ongelijkheid in stand; het reproduceert ongelijkheid.’

Is dit concreet te maken? Zo zag ik onlangs een bericht dat kansarme jongeren in Rotterdam relatief veel frauderen met studiefinanciering. Daarnaast stond het bericht dat Google voor tientallen miljoenen belasting heeft ontweken met actieve steun van de overheid.²

2 Na eerdere soortgelijke affaires met o.a. Starbucks. Het nieuws over de Panama Papers was nog niet naar buiten gekomen ten tijde van het interview.

John Blad – een interview met een bevlogen denker en doener in het herstelrecht

‘Ja, dat is een duidelijk voorbeeld. Witteboordencriminaliteit was trouwens altijd al vele malen schadelijker voor onze samenleving dan alle kleine vermogenscriminaliteit bij elkaar. Maar het is moeilijker aan te pakken. In de uitgebreide literatuur hierover komt ook naar voren dat dit geen onbedoeld bijverschijnsel is, maar *part and parcel* van het strafrecht, en dat begint met wetgeving waarin het bijvoorbeeld bijzonder moeilijk wordt gemaakt bij bepaalde delicten opzet te bewijzen. En dat kun je dan combineren met problematische handhaving, bijvoorbeeld via surveillancepraktijken.

Aan mijn studenten stelde ik altijd de vraag: wanneer je als politie zou surveilleren rond het Brainpark, of de Rogierplaats of de Zuidas, zou je daar ooit iets verdachts zien?

Zou je ooit een verdenking krijgen tegen iemand? Nee dus, met al die vergaderruimtes en computerschermen verborgen achter hoog oprijzend glas en staal. Maar dat is anders als je surveilleert in de Koopgoot, of op de Meir. Maar je kunt het strafrechtelijk systeem, en de belangen daarachter, hierop niet frontaal aanvallen; dan verbergt het zich. Als je iets wilt bereiken op het vlak van meer gelijkwaardige zelfontplooiing, moet je dat op een lager niveau van interventies doen.’

En dat brengt ons bij het herstelrecht. Wanneer is de term Restorative Justice eigenlijk ontstaan? En hoe kwam jij met dit gedachtegoed in aanraking?

‘De term is bij mijn weten in de Verenigde Staten gemunt in 1958, door de auteur Albert Eglash, maar aanvankelijk sloeg dit niet erg aan. Dat veranderde zo’n tien, vijftien jaar later, toen er in Nieuw-Zeeland, Australië en Canada een sterke *push* ontstond vanuit gemeenschappen van inheemse volken, zoals de Maori’s en de Inuit – en ook vanuit geloofsgemeenschappen zoals de Mennonieten – om conflicten zo veel mogelijk in eigen kring en met eigen methoden te mogen oplossen. De filosofie achter de eigen conflicthanteringsstijlen binnen deze groepen was eigenlijk: de mensen zo veel mogelijk te behouden voor de groep, tegenover een buitenwereld die zich jegens de groep tamelijk vijandig gedroeg. Weliswaar kan in zeer ernstige gevallen uitstoting uit de groep plaatsvinden, maar in alle overige gevallen, waarin van verbanning geen sprake is, ligt het volle accent op het weer opnemen van de (veelal jeugdige) “delinquent” in de groep, na verrichting van een bepaalde, herstellende daad.

In Nieuw-Zeeland is toen in 1989 na lange onderhandelingen tussen de Maori’s en de regering, zeg maar: de Engelse overheersers, het recht op een *family group conference* wettelijk verankerd. In die conferenties wordt de verantwoordelijkheid niet zozeer bij de dader gelegd, maar primair bij diens familie. De familie helpt de jonge dader verantwoordelijkheid te nemen en helpt hem ook om de afspraken en verplichtingen die hij op zich neemt daadwerkelijk uit te voeren. Dit alles is ook logisch in de context van een gemeenschap die bepaald niet als een verzorgingsstaat met ver doorgevoerde specialistische hulpverlening en publieke voorzieningen valt aan te merken. Het ideaal van de *family group conference* is overigens maar zeer ten dele tot stand gekomen; veel Maori worden nog steeds getroffen door repressieve maatregelen. Ook in Canada is de eerste *victim offender mediation* afgedwongen door *indigenous people*. Vreemd genoeg heeft Hulsman, die rond

Rob Jagtenberg

1974 enige tijd in Montreal gastcolleges verzorgde, hier nauwelijks over geschreven.

Zelf had ik wel eens iets opgevangen over herstelrecht, maar daar niet veel aandacht aan besteed totdat ik na voltooiing van mijn proefschrift merkte dat er een grote verwantschap bestond tussen de ideeën achter de herstelrechtbenadering en datgene waar ik (met name het laatste hoofdstuk) over geschreven had. Het gaat dan om de oproep om het strafrecht niet zozeer af te schaffen als wel sterk te relativieren, namelijk door het te “vergeestelijken” – eigenlijk door de communicatie voorop te stellen en afstand te nemen van instrumentele ambities – en in de sanctiepraktijk veel meer in te zetten op het verbeteren van vaardigheden voor jonge mensen om te komen tot zelfrealisatie, op een wijze waar wij, de anderen in de samenleving, minder last van hebben. En dat thema is in het herstelrecht natuurlijk ruim aanwezig: leren van je fouten, om te beginnen door die ruiterlijk toe te geven, en op basis daarvan werken aan nieuwe ontwikkelingen in je leven.’

In het licht van deze ontstaansgrond – re-integratie binnen hechte gemeenschappen – zou je verwachten dat het concept wellicht niet levensvatbaar is in een zo geïndividualiseerde en geïnstitutionaliseerde samenleving als de onze?

‘Dat verschil zorgt voor bepaalde grenzen. Wat je ziet is dat de herstelrechtelijke benadering hier wordt ingebouwd binnen het traditionele strafrechtelijk systeem, dat zelf onaangetast blijft.

Wel mogelijk zijn interventies op een lager niveau, zoals in de *maisons de justice* in Frankrijk gebeurt, en in onze Veiligheidshuizen, waar ook een soort conferenties gehouden worden (maar dan nog veel te vaak met alleen professionals). Er is lang gedacht dat in Europa alleen voor individuele *victim-offender mediation* een rol weggelegd zou zijn, maar twee jaar geleden is ontdekt dat conferencing eigenlijk veel vaker dan gedacht voorkomt, en veel perspectieven biedt voor herstelgerichte afdoening op politie- en justitieniveau.³

Ik denk dan ook dat niet alleen mediation, maar ook het concept herstelrechtconferenties kansen heeft, als de politici dit tenminste gaan inzien.

Die succesvolle projecten met mediation/ADR in de civiele sfeer die in Nederland tussen circa 2000 en 2010 liepen, hebben inmiddels ook al veel strafrechters overtuigd.’

Al moest een aantal rechters wennen aan het idee dat mediation iets principieel anders is dan een schikkingscomparitie, daar men bij mediation de regie bij partijen moet durven leggen

‘Precies; en nu zie je en hoor je, dat zulke “verlichte” civiele rechters door roulatie in de strafsector beland zijn en zich gaan afvragen: waarom krijg ik die en die zaak überhaupt voorgelegd? Die strafrechters van nu staan open voor mediation en die tikken nu als het ware het OM op de rug met de constatering: “In deze andere

3 E. Zinstag, M. Teunkens & B. Pali, Conferencing, a way forward for restorative justice in Europe, Leuven: European Forum for Restorative Justice 2011.

interventietechnieken zit veel winst, daar moet je nu toch eens beter naar kijken!”

Ook beleidsambtenaren kunnen invloed uitoefenen op het Openbaar Ministerie (OM). Zouden beleidsmakers open staan voor een wel gehoorde bevinding, dat de kans op recidive door een herstelrechtelijke insteek aanzienlijk daalt?

‘Diverse onderzoeken laten inderdaad zo’n effect zien, maar leiden dan weer tot (methodologische) discussies, bijvoorbeeld dat de steekproef te klein was of dat het slechts om bagatelzaken ging. Dat laatste is overigens zeker niet waar: in een van de laatste onderzoeken van Intervict⁴ wordt geconstateerd dat toch veel kleine geweldsdelicten verwezen worden naar mediation, maar je moet bedenken: geweld is nooit “klein” voor wie het overkomt.

Ik sprak laatst een beleidsmedewerker naar aanleiding van het gegeven dat hier in Rotterdam – tegen de verwachting in – met name ook geweldszaken naar mediation gaan en 82% dan nog slaagt ook; “Dat is spectaculair!”, riep die beleidsambtenaar uit, en welbeschouwd is het dat ook. Normatief verschilt zo’n klein geweldsdelict niet van een grotere geweldszaak: je wilt niet accepteren dat mensen geweld gebruiken, en je stimuleert ze om dat wat ze hebben aangericht zo goed mogelijk te herstellen. Als mensen dat patroon meer gaan zien en waarderen, dan kan er groei ontstaan.

Wat betreft specifiek de beleidsambtenaren: helaas is het zo dat zij te vaak rouleren. Bij zo’n uiterst complex ministerie als Veiligheid en Justitie hadden we rond 2000 vanuit het tijdschrift enorm goede contacten met enkele hooggeplaatste ambtenaren die zeer goed in de materie thuis waren. Die functionarissen gingen ook naar congressen, waren wat ouder en zeer ervaren en reageerden niet meteen met: “Daar kan ik niet mee aankomen bij de minister.” Maar in de huidige tijd zitten er betrekkelijk veel pas beginnende ambtenaren die zich heel kort met dit beleidsveld bezighouden en dan alweer door reorganisaties verdwijnen.

Rond de meest recente experimenten met mediation naast strafrechtspraak lees je nogal eens in stukken: “Eindelijk gaat het een keer van start!” Maar men weet dan niet dat we al vanaf 1997 een aantal geslaagde experimenten hebben gehad, die ook allemaal zijn geëvalueerd in opdracht van het ministerie van Justitie.⁵ Later is de herstelrechtelijke insteek door het OM opgepakt, totdat men bij het OM ging vinden dat dit niet behoorde tot de *core task* handhaving; alsof herstelrecht daar haaks op zou staan! Dit gaat juist over handhaving. En nu zien we dus dat de rechters het gedachtegoed van mediation en herstelrecht een *push* geven.

Ik denk dat je deze drie actoren in het systeem, de rechters, het OM en de beleidsmensen, wel mee kan krijgen. Veel moeilijker is het om de politiek te overtuigen.

4 I. Cleven, K.M.E. Lens & A. Pemberton, De rol van herstelbemiddeling in het strafrecht. Eindrapportage onderzoek pilots herstelbemiddeling, Tiburg: Intervict 2015.

5 Zie bijvoorbeeld het uitstekende rapport van M. Steketee e.a., Herstelbemiddeling voor jeugdigen in Nederland, Utrecht: Hilde Verwey-Jonker Instituut 2006. Het onderzoek waarvan het verslag doet, betrof zes pilotprojecten. Een groter overzicht wordt gegeven in: J. Blad & K. Lauwaert, Evidence based policies? Empirical research on restorative justice in the Netherlands, in: I. Vanfraechem, I. Aertsen & J. Willemsens (Eds.), Restorative Justice Realities, Den Haag: Eleven Publishers 2010, p. 175-205.

Rob Jagtenberg

Veel politieke partijen zitten gevangen in hun eigen punitieve retoriek van de laatste twintig jaar.’

Zijn we in Nederland (ook in dit opzicht) te veel op het Anglo-Amerikaanse denken gefocust geraakt? Zouden we meer naar onze burens op het Europese continent moeten kijken. Naar België, met name?

‘Dat ligt toch wel wat ingewikkelder. In België is de ontwikkeling destijds sterk gestimuleerd door het werkbezoek van een delegatie uit Leuven onder leiding van Lode Walgrave – inclusief een aantal jeugdrechters – aan Nieuw-Zeeland, waar een aantal *family group conferences* werd bijgewoond en jeugdrechtszittingen werden bezocht om te kijken hoe de rechters omgingen met de in die conferenties opgestelde plannen.

Die delegatie kwam razend enthousiast terug en de meegebrachte noties konden eigenlijk vrij snel worden ingepast in het Belgisch rechtsstelsel, dankzij een Minister van Justitie die ook veel sympathie voor het idee had.

Maar wat er daarna gebeurde, is even veelzeggend. Want toen de herstelrechtconferentie eenmaal was ingeschreven in het Belgische Wetboek van Strafvordering, en dus kon worden opgelegd aan parketten en rechtbanken buiten Leuven, toen begon het aantal verwijzingen naar buitengerechtelijke afdoeningen gelijk te stagneren. Daar speelt een rol bij, dat in de Belgische wet de rechtsfiguur “bemiddeling” staat, maar dat is de bemiddeling door justitie-assistenten in het kader van het Justitiehuis en daar kan onder andere voorgesteld worden: bemiddeling tussen slachtoffer en dader. Maar de taakstraffen vallen er ook onder. Het is dus eigenlijk strafbemiddeling, wat enigszins doet denken aan de Nederlandse figuur van de strafbeschikking (waarbij het OM bijvoorbeeld ontzegging van de rijbevoegdheid wil opleggen, maar dan eerst met betrokkene checkt of die zich daaraan wil houden).

Binnen de strafbemiddeling in België is dader-slachtofferbemiddeling niet de vorm die stijgt. Wat wel stijgt, zijn de taakstraffen. De herstelrechtelijke dader-slachtofferbemiddeling blijft dus toch in de marge. Dat heeft te maken met taakverdeling binnen het parket, maar ook met onvoldoende bewustzijn van wat die bemiddeling tussen dader en slachtoffer betekenen kan; het volle potentieel wordt niet gezien. Vooropstaat de behoefte aan snelle afdoening, aan snelle sanctionering van daders.⁶

Het hangt ook allemaal samen met geroutiniseerde gedragspatronen met evenzeer geroutiniseerde legitimaties: we doen het nu eenmaal zo, punt. Mensen zijn erg op automatismen ingesteld. We hebben hier met mediation en herstelrechtconferenties een nieuwe optie die magistraten echter niet kunnen verkennen, omdat ze daar de tijd niet voor hebben. Dus blijft het een ondergeschoven kind; dat is althans mijn indruk.

Ik heb de laatste jaren vaak les gegeven aan officieren van justitie en als je hen diepgaander confronteert met waar het om draait in het herstelrecht, dan ziet men er vaak wel wat in.

6 J. Blad, Bemiddeling in strafzaken in België, Tijdschrift voor Herstelrecht, 2015, 4, p. 56-62.

Daarbij speelt dat de laatste jaren behoorlijk is ingezet op serviceverlening aan het slachtoffer. Vaak met als bij-boodschap: begrip voor de dader moeten we vooral niet opbrengen.’

Dader-slachtofferbemiddeling als recht voor het slachtoffer?

‘Bemiddeling is momenteel opgenomen in de slachtoffertitel van het Wetboek van Strafvordering (art. 51h Sv), overigens als een instructienorm: politie en justitie “bevorderen” dat het slachtoffer en de verdachte alsook het slachtoffer en de veroordeelde, worden gewezen op de mogelijkheid van bemiddeling. Zo’n instructienorm moet worden waargemaakt door een uitgewerkt beleid, maar dat is er nog niet. Een van de dingen die we dit jaar vanuit *Restorative Justice Nederland* willen bereiken, is een verbetering van het conceptbeleidskader, mogelijk in de richting van de nieuwe wetstekst. Daarbij zou wat mij betreft bemiddeling ook meteen uit de slachtoffertitel gehaald en tot zelfstandig afdoeningsmiddel gemaakt moeten worden, waar zowel dader als slachtoffer om kan verzoeken. Dat zou ook beter passen bij de figuur. Art. 51h komt voort uit Europese regelgeving waarin de beschermwaardigheid van het slachtoffer sterk wordt benadrukt en eigenlijk niet een bewuste daderagenda wordt ontwikkeld. In Nederland wordt door sommigen gesproken van een “slachtoffergericht herstelrecht”, maar voor mij is dat een verbastering van waar het herstelrecht echt om gaat. Je kunt werkelijke genoegdoening van het slachtoffer niet verwachten als je richting dader alleen maar punitieve maatregelen blijft nemen; dan blijft het slachtoffer daarna toch vaak zitten met vragen zoals: hoe kon die dader hier nu toe komen; lag het soms aan mij? Die vragen heeft het slachtoffer dan niet kunnen stellen.

Je ziet nu twee tendensen. Enerzijds is er het vertrouwen dat je daders en slachtoffers in de meeste gevallen bij elkaar kunt brengen. Zoals de beleidsmedewerker van de Rechtbank Rotterdam mij laatst zei: “Eigenlijk is er geen delict waarbij men beiden niet samen kan brengen, zolang ze het allebei maar willen.”

Een andere tendens komt voort uit de bezorgdheid over het slachtoffer en manifesteert zich in aparte wachtruimtes voor slachtoffers, voorzorgsmaatregelen waardoor mensen elkaar niet hoeven te ontmoeten.

Maar als je nu als slachtoffer spreekrecht mag uitoefenen, kun je dan – *mag* je dan – verwachten dat de dader niet in de zaal zit? Ik vind dat vreemd. We zijn zo bang voor die verdachte, dat we een confrontatie uit de weg gaan, maar we willen wel wat te zeggen hebben over zijn toekomst. Dat vind ik scheefgroei in het strafrecht die we moeten bijsturen. Dit gaat in de richting van een *unfair trial* waarbij de dader zich tegen twee spelers moet gaan verweren. En eigenlijk *kan* de dader zich in het strafproces niet verweren tegen het slachtoffer, want als hij zegt: ik wil het graag uitleggen, het zit zus en zo, dan werkt dat mogelijk tegen hem. Het publieke strafproces dient uiteindelijk toch een ander doel dan een mediation. Dit soort spanningen zit nu dus in het systeem door die ontwikkeling in slachtofferrechten vanuit Europa. Die slachtofferrechten stellen op zichzelf ook weer niet zoveel voor; het slachtoffer blijft in een traditioneel strafproces toch een soort bijfiguur.’

Rob Jagtenberg

Er ligt momenteel een wetsvoorstel dat het slachtoffer zich ook mag gaan uitlaten over de straf

‘Ja, in een evaluatieonderzoek van het spreekrecht door Intervict⁷ hebben de meeste respondenten gezegd dat ze zeer tevreden waren over het spreekrecht zoals dat vorm gekregen had in de voorloper van het huidige art. 51e Sv. Verderop staat dan: een aantal respondenten zou wel hebben willen praten over de straf. En van degenen die geen gebruik hebben gemaakt van het spreekrecht is er een aantal dat zegt: tja, als ik nu invloed had kunnen hebben op de straf, dan zou ik misschien wel hebben willen praten. Door de politiek is dat vervolgens opgepakt als een signaal dat “het slachtoffer” wat te zeggen zou moeten krijgen over de straf.

Er wordt veel gedebatteerd over wat je daarvan mag verwachten; meer aandrang op vergelding, misschien? Dat valt te betwijfelen.⁸ In Duitsland mag het slachtoffer allang iets zeggen over de straftoemeting, maar het blijkt dat het slachtoffer zich dan toch meestal laat vertegenwoordigen door een slachtofferadvocaat. Die kent de standaard voor straftoemeting, dus als het al die kant uit tendert, zegt die raadsman niets. Dan is dat spreekrecht op dit punt dus geheel geneutraliseerd. Ik kan mij overigens voorstellen dat het ook juist een vorm van expressie is om te willen praten over de straf en ook een zware straf te willen. Maar die emotionaliteit is dus in het Duitse strafrecht ondervangen door een soort juridisering van de slachtofferpositie.

Maar dat is niet iets wat de herstelrechtbenadering nastreeft. Integendeel, de meest interessante conferenties die ik in Nieuw-Zeeland heb bijgewoond, waren die met woedende slachtoffers. Er was bijvoorbeeld een zaak rond een inbraak in een woning, terwijl de bewoonster had geslapen en de dader niet had gezien. Tijdens de conferentie ging de bewoonster vol rauwe emotie tekeer tegen de jonge dader. In de loop van haar verhaal zei ze opeens: “En nu zie ik jou hier zitten – een miezerig klein mannetje; dat had ik nooit gedacht. De laatste weken, toen ik ’s nachts bang wakker lag, had ik me die inbreker voorgesteld als een beul van een vent. Hoe ben jij er nou toch toe gekomen dit te doen?”

Dit is belangrijk, met name ook omdat die jonge daders zo op het emotionele vlak geraakt kunnen worden en dan gaan inzien waarom de geschonden normen belangrijk zijn.’

Over emoties gesproken: de Vlaamse auteur Jan de Cock heeft de hele wereld over gezworven om zich steeds voor bepaalde perioden vrijwillig te laten opsluiten in de meest uiteenlopende gevangenissen. In zijn boeken beschrijft hij onder meer zijn ervaring in Congo, waar dorpsbewoners in een family group-achtige setting om de jeugdige dader heen kwamen staan en die jongen gingen PRIJZEN wat hij de afgelopen jaren wel

7 K. Lens, A. Pemberton & M. Groenhuijsen, Spreekrecht in Nederland, Een bijdrage aan emotioneel herstel van het slachtoffer?, Tilburg: Intervict 2010.

8 Zie M. Kilchling & H. Kury, Het Duitse recht op nevenschiktheid aanklagen. De volledige integratie van het slachtoffer in het strafproces, Tijdschrift voor Herstelrecht, 2014, 1, p. 44-66.

goed had gedaan.⁹ Dit leidde ertoe dat de jonge dader uiteindelijk in huilen uitbarstte; het besef dat hij een misstap had begaan kwam van heel diep.

‘Die emotionele kantelmomenten zijn belangrijk. Zo beschreef Walgrave eens een confrontatie tussen een docent en zijn leerling, nadat de laatste een schietpartij had aangericht op zijn school in Duitsland. Die docent zei: “Kijk nou – ik ben jouw docent. Kijk mij aan!” Toen dat gebeurde was de *craze* waarin de dader zat, doorbroken. Dit sluit aan bij ontwikkelingen in de huidige criminologie rond de *desistance movement*¹⁰ en het *good life model*.¹¹ Ook daar wordt gesteld: mensen die je wilt beïnvloeden richting normconform gedrag moeten ergens een kantelmoment maken en dat kun je faciliteren door omzichtig een context te creëren waarin een jonge dader kan excelleren, waardoor hij ontdekt: “Aha, ik ben ergens goed in, ik kan iets ontwikkelen, ik heb kansen om te stralen.”

Ik ben ervan overtuigd dat *iedereen* die kantelmomenten heeft en ik stoer me dan ook mateloos aan een cynische houding, zoals: “Ze zijn opgegroeid voor galg en rad en het zal dus ook nooit anders worden. Dus opsluiten en de sleutel weggoeien.”

Jan de Cock heeft trouwens ook geschreven over een verblijf in een Nederlandse gevangenis. Hier is het in vergelijking met Congo bijzonder luxueus, maar juist daardoor wordt de eenzaamheid nog sterker ervaren. In de literatuur wordt ook wel gesteld dat de vrijheidsstraf in feite een fysieke straf is, een overblijfsel van de aloude lijfstraffen en het idee van vergelding, door iets aan het *lichaam* te doen. Daarentegen wordt in het herstelrecht de lijn van de *vergeestelijking* verder doorgetrokken. Hier wordt getracht in de denkwereld van de dader door te dringen, zodat de vraag gesteld kan worden: “Waarom denk jij dat jij deze norm mag verbreken?” En die benadering ligt dicht bij onze natuurlijke taal, ver van de juridische systeemtaal, met vragen die je ook zelf zou stellen, zoals: “Stel je nou eens voor dat we allemaal zouden doen wat jij deed.” Het is een veelbelovende strategie, die ook een beroep doet op de gelijkwaardigheid van mensen.’

Over het raken van jongeren gesproken: wat vind je van het elders in deze aflevering beschreven pilotproject Jongerenrechtbank, aan enkele middelbare scholen in Amsterdam?

‘Een heel positief ingestoken project, met weliswaar een hybride vorm: aan de ene kant een traditionele rechtbank, maar die rechtbank is anderzijds niet uit op bestraffing. De vragen die gesteld worden, zijn die welke altijd in de Eigen Krachtconferenties aan de orde komen. Ik weet niet of die rechtbank ook iets oplegt. Zo ja, hoe komen de antwoorden op die vragen dan tot stand? Maar ik ben enthousiast over het feit dat een juridische procesvorm nu eens uitgebreid in het middelbaar onderwijs aan bod komt. Iets wat wij ons meer moeten afvragen is: wat doen

9 De twee wellicht bekendste boeken van Jan de Cock, *Hotel Prison* en *Hotel Pardon*, werden beide uitgegeven door uitgeverij Lannoo (in 2003 resp. in 2014). De auteur was ook oprichter van de vzw *Within-Without Walls*, een dialoog- en werkgroep rond gevangenen, slachtoffers, ex-gevangenen en maatschappij. Zie www.prisoninfo.org.

10 Zie vooral: Shadd Maruna, *Making Good*, 2001. Te vinden op het web.

11 T. Ward & S. Maruna, *Rehabilitation*, London: Routledge 2007, p. 107 e.v.

Rob Jagtenberg

wij eigenlijk met ons rechtsdenken in ons onderwijs? Tot nu toe bijzonder weinig, vrees ik.

Ik heb ooit met Barbara Oomen van de Roosevelt Academy gesproken over mensenrechtenonderwijs, waarbij vragen aan bod zouden komen, zoals: wat is de culturele waarde van mensenrechten?¹² Wat de Amsterdamse jeugdrechters nu doen met die pilot, dat is wel een methode waarlangs je mensenrechten en hun strekking aan de orde kunt stellen. Ik ben heel benieuwd naar de evaluatie van dit sympathieke project.'

Een klein stapje nu naar het universitair onderwijs; ik zou je daarover een stelling willen voorleggen.

Een universitaire juridische opleiding verdient niet het predicaat wetenschappelijk indien er niet ruim aandacht bestaat voor het bottom-up perspectief van de gebruikers van het recht, dus van degenen die het recht kunnen invoeren of anderszins adressaat van het recht zijn.

'Geheel mee eens! Dit werd ooit in beperkte mate in Rotterdam en elders gedaan, maar wat ik zie is dat alle rechtenfaculteiten in de richting zijn gegaan van *black letter law schools*. Aldus wordt tegenwoordig nog maar een heel beperkte focus overgebracht op studenten, en dat is bijzonder schadelijk voor het recht.

Wanneer je nu met studenten een kritisch debat probeert te voeren over strafrecht, merk je al snel dat allerlei voor het recht belangrijke sociologische en psychologische kernbegrippen hen niets meer zeggen. Dat is voor het functioneren van juristen fataal: het maakt hen blind voor de (dis)functionaliteit van het recht in de samenleving. Je mag van een juridische professional een soort wijsheid verwachten die deels op de universiteit kan worden voorbereid en dan deels op het werk moet worden verworven; die verwerving kun je bevorderen door een heel ruime maatschappelijke optiek bij de student als aankomend professional te ontwikkelen.

Overigens niet alleen van de consumenten van het recht, want de consument kan ook producent van het recht zijn. Dat raakt aan een groot probleem waar we tegenwoordig in zitten: veel burgers zien zichzelf uitsluitend als consument; producten, waaronder het recht, mogen hen niet teleurstellen. Ze zien niet meer in dat ze zelf ook producenten van het recht zijn en dat hun reacties vaak simplistisch en inconsistent zijn. Aan de burger zou de vraag voorgehouden moeten worden: wat voor recht wil je nu precies? Heb je over de risico's en neveneffecten daarvan doorgedacht? En wat voor rol speel je daar nu zelf in? Dat speelt ook sterk in het herstelrecht. In die zin zou het herstelrecht misschien de redding van het strafrecht kunnen betekenen.

Onderzoek naar lekendeelname in het strafrecht¹³ laat zien dat de meeste respondenten helemaal niets voelen voor participatie in een rechtbank, hoewel ze wel graag willen weten hoe het allemaal in elkaar steekt op de rechtbank. Maar leken

12 Zie hierover J. Blad, *Mensenrechteneducatie en 'herstelrecht': een verkenning van een impliciet verband*, Tijdschrift voor Herstelrecht, 2010, 2, p. 12-23.

13 M. Koomen, *Lekenparticipatie in de strafrechtspraak. Het beeld van de Nederlandse bevolking*, Den Haag: WODC 2006.

John Blad – een interview met een bevlogen denker en doener in het herstelrecht

vrezen, zo bleek, repesailles als zij mee zouden beslissen over straftoemeting; ze vrezen dat ze foute beslissingen zouden nemen. Tegelijkertijd heeft onderzoek door Wagenaar¹⁴ aangetoond, dat leken wel tot ongeveer dezelfde conclusies komen als rechters ten aanzien van bewijs en straftoemeting; ze maken alleen wat meer tussenstapjes. En ze achten net iets meer bewezen dan rechters en straffen toch min of meer hetzelfde, dus effectief milder! Leken zouden dus wel degelijk een goede rol kunnen spelen, maar de conceptie die ze hebben, is er een van gevaar, van risico, en dat kun je maar beter aan professionals overlaten.

Die angst voor daders legt trouwens een interessant vooroordeel bloot: daders zijn mensen met per definitie een slechte inborst. Dat beeld wordt niet alleen gecultiveerd door het strafrechtelijk systeem, maar evenzeer door de media. De media creëren een schijnwereld waarin de burger-consument – zoals Hulsman dat noemde – “plaatsvervangend participeert” via *crime series*. Daarbij wordt geheel uit het oog verloren dat het type crimineel in de gemiddelde Amerikaanse serie – een psychopathische seriemoordenaar – in de echte wereld een grote zeldzaamheid is.

Maar mensen hebben onbewust zo’n associatie met criminelen. Veelzeggend is ook onze taal: is het niet vreemd dat we voor iemand die uit de gevangenis komt geen neutrale woorden hebben? Zo’n iemand is een “ex-gedetineerde”; hij is “in aanraking geweest met justitie”. Het uitsluitingsdenken is diep verankerd.’

Wat moet er nu verder gebeuren, volgens jou? Hoe zou de onderzoeksagenda eruit moeten zien? Is faciliterende regelgeving wenselijk?

‘Ik ben van mening dat de beste strategie voor ons systeem is: op een zo laag mogelijk niveau, en op een zo vroeg mogelijk moment, alle betrokkenen – dat wil zeggen: persoonlijk betrokkenen en functioneel betrokkenen – bij elkaar krijgen en echt overleg voeren over de volgende vragen: Wat is hier gebeurd? Wie zijn er door geraakt? Wat kan er worden gedaan om dat zo goed mogelijk te herstellen? En daar dan een plan aan verbinden. De vrijheidsbenemende straf dient zo veel mogelijk vermeden te worden; straf zou zo veel mogelijk gedragsbeïnvloedend moeten zijn. Dat is de manier waarop ik erin sta.

Overigens zal het in bepaalde situaties evident nodig blijven te reageren met een vrijheidsbenemende straf, maar we moeten eens een keer helder afbakenen wanneer we die vrijheidsstraf nu eigenlijk willen gebruiken? Wetenschappelijk gefundeerde criteria opstellen wanneer de ene dan wel de andere optie geïndiceerd is, zal geen eenvoudige zaak zijn. Je zult naar de hele constellatie rond delict en dader moeten kijken. De Utrechtse serieverkrachter was bijvoorbeeld in een traject van totale ontkenning terechtgekomen, waardoor hij steeds in herhaling verviel. Dan kun je kwalijk anders reageren dan door vrijheidsbeneming. Maar je zult ook moeten behandelen. TBS is relatief succesvol in vergelijking met gevangenisstraf. Maar de combinatie gevangenis en TBS is op zichzelf wel weer problematisch. Waarom zouden we dan het TBS-behandelmodel niet veralgemeniseren? Als je van je vrijheid beroofd wordt, dan is dat omdat er een problematiek ligt die dat

14 W.A. Wagenaar, Strafrechtelijke oordelen van rechters en leken, Raad voor de Rechtspraak, research memoranda, jrg. 4, nr. 2, 2008.

Rob Jagtenberg

noodzaakt; vrijheidsbeneming is nodig om een goed antwoord te kunnen formuleren op het probleem dat het gedrag van de dader meebrengt.

Naast deze inhoudelijke problemen bij het opstellen van gefundeerde criteria is het politiek heel ingewikkeld; het maken van beleidskeuzes op dit vlak ligt zeer gevoelig. Toch wordt steeds meer erkend dat gedragsbeïnvloeding prioriteit zou moeten hebben.'

En acht je het wenselijk dat er ter bevordering van de herstelrechtelijke benadering iets in regelgeving wordt vastgelegd?

'Daar zijn we nu mee bezig in Nederland. Kort door de bocht denk ik dat regelgeving twee soorten voorzieningen zou moeten bevatten: enerzijds een regeling voor de verwijzing van zaken naar mediators; anderzijds een systeem voor kwaliteitsborging. De binnenkant van mediation moet je niet bij wet willen regelen. Op dat moment moet je vertrouwen hebben in de (gekwaliceerde) mediator. En *last but not least*: je moet als regelgever vooral heel duidelijk maken wat je ermee wilt. De *Canadian Law Reform Committee* heeft ooit de interessante aanbeveling gedaan om de doelen van het strafrecht op te nemen in de wet in een volgorde van afnemende gewenstheid: daarbij kwam vergelding op de laatste plaats.'

Nog een laatste hartenkreet?

'Dit voorjaar loopt het project mediation en strafrechtspraak af; de evaluaties zijn positief en dat wordt onderkend door de overheid, maar tegelijk volgt dan de mededeling: er komt geen geld voor. Dit is ook met eerdere projecten in het nabije verleden al zo vaak gebeurd (o.a. met strafrechtelijke dading, en bemiddeling door de politie), en dat is ongelooflijk frustrerend. Op die manier wordt steeds de continuïteit onderbroken en verdwijnen goede en toegewijde mensen naar elders.'

John als zeer toegewijde wetenschapper verdwijnt zelf weliswaar uit de wandelgangen van de EUR, maar ongetwijfeld zal hij de komende jaren nog van zich doen spreken, in debatten en projecten over het fascinerende onderwerp restorative justice. De redactie dankt John zeer voor dit gesprek.